

Marta Trojanowska, *Pawlikowska z Wolskich Aniela (Lela) (1901–1980)* [w:] *Przemyski słownik biograficzny*, t. 2, pod red. Lucjana Faca, Tomasza Pudłockiego, Anny Siciak, Przemysł 2011 s. 86-92

Pawlikowska z Wolskich Aniela (Lela). 11 VII 1901 r. Lwów – 23 XII 1980 r. Londyn. Ilustratorka książek, graficzka i malarka, żona ostatniego właściciela Medyki. Była najmłodszą z pięciorga dzieci inteligenckiej rodziny Wolskich zasłużonej dla polskiej kultury i gospodarki. Jej babka macierzysta, Wanda z domu Monné, narzeczona Artura Grottgera, po jego śmierci poślubiła malarza Karola Młodnickiego. Ojciec, Waclaw, był pionierem przemysłu naftowego w Galicji, a matka, Maryla z Młodnickich – poetką i animatorką życia kulturalnego we Lwowie na przełomie wieków.

Wraz z siostrą Beatą (późniejszą poetką i pisarką, Obertyńską) Aniela odebrała domowe, staranne wykształcenie, a pierwszych lekcji rysunku udzielał obu siostram we Lwowie psycholog i pedagog, teoretyk sztuki, Władysław Witwicki. Lekcje te odbywały się niekonwencjonalnie – w ogrodzie i domu bibliofila oraz kolekcjonerki dzieł sztuki, Heleny Dąbczańskiej. Jako dziewięcioletnie dziecko Pawlikowska wzięła udział w wielkiej wystawie plastycznej *Sztuka a dziecko*. Tak kształcona Pawlikowska nie zdobyła matury i nie mogła studiować na żadnej wyższej uczelni. Naukę kontynuowała zatem jako tzw. „hospitantka”, uczęszczając w latach ok. 1922–1925 na zajęcia z historii sztuki na Uniwersytecie Jana Kazimierza u prof. Władysława Podlasy i prof. Antoniego Bołoz-Antoniewicza. Studia te dały jej również szeroką wiedzę kostiumologiczną, szczególnie w zakresie polskich ubiorów późnośre-

dniowiecznych i renesansowych (dogłębna analiza ilustracji w Kodeksie Baltazara Behema i w *Liber geneleos Familiae Schidloviciae* Jana Samostrzelnika). Na podobnych zasadach studiowała (ok. 1928–1930) malarstwo w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych u prof. Wojciecha Weissa i Kazimierza Sichulskiego.

W lutym 1924 r. Lela Wolska została żoną Michała Pawlikowskiego, właściciela majątku Medyka koło Przemyśla, gdzie na stałe zamieszkała. Okresowo przebywała również w Zakopanem i Lwowie; brała czynny udział w życiu artystycznym tych ośrodków. W r. 1925 zadebiutowała jako ilustratorka książki *Jagnieszka, albo o Pannie na niedźwiedziu*, opus primum prywatnej rodzinnej oficyny, tzw. „Biblioteki Medyckiej”, w ramach której ukazało się do września 1939 r. 15 wydawnictw, w tym wiele ilustrowanych przez Pawlikowską, np. przemyślane plastycznie ilustracje do utworów siostry Beaty: powieści *Gitara i tamci* (1926) i gawędy literackiej *O Braciach Mroźnych – sen kalendarzowy* (1930) oraz, odbita zaledwie w 60. egzemplarzach, teka ręcznie kolorowanych i złożonych linorytów pt. *Bogurodzica* (10 kompozycji). W okresie międzywojennym Pawlikowska wykonała wiele ilustracji książkowych; m. in. do dwóch wydań *Szaleńców Bożych* Zofii Kossak-Szczuckiej (w 1929 – gwasze i w 1930 – linoryty), do powieści Heleny Zakrzewskiej *Opowieść o niedźwiedziu tatrzańskim* (1933) i Antoniny Domańskiej *Historii żółtej cizemki* (1939) i żywotów świętych wydawanych przez poznańską Księgarnię św. Wojciecha. Portretowała szereg osób (m. in. Romana Dmowskiego, Izę Boniecką, Jana Gwalberta Henryka Pawlikowskiego, Ignacego Paderewskie-

go, Józefa Retingera). Za *Portret pani Szajnochowej* otrzymała zaszczytne wyróżnienie na Salonie „Zachęty” w 1934 r. Była autorką pejzaży, scen rodzajowych, karykatur. W r. 1938 „Książnica Atlas” wydała 30 pocztówek według jej projektu. Chociaż była mistrzynią stylizacji, tworzyła głównie w nurcie polskiego Art Déco.

W czasie wojny, po ucieczce męża przez zieloną granicę, najpierw przebywała we Lwowie pod okupacją radziecką, a potem, od lutego 1940 r. w Krakowie, Goszycach i Zakopanem. Otrzymałszy specjalne przepustki dzięki wstawiennictwu arystokratów włoskich, wczesną wiosną 1942 r. Pawlikowska wyjechała wraz z dziećmi do Rzymu, gdzie w Prymasowskim Komitecie Pomocy Uchodźcom pracował jej mąż. W stolicy Italii przebywała 4 lata, utrzymując bliskich swoimi pracami plastycznymi. Po wojnie wraz z rodziną Pawlikowska zamieszkała w Londynie, a jej twórczość portretowa stała się podstawą dochodów i źródłem pomocy dla krewnych w kraju. Bardzo ceniona jako portrecistka na Wyspach Brytyjskich, malowała m. in. Marię Cristine de Bourbon infantkę hiszpańską, Aleksandrę księżniczkę Kentu oraz kilkakrotnie Dianę Spencer, przyszłą księżną Walii, a także przebywających w Londynie arystokratów, polityków, ludzi kultury (także Polaków; np. księcia Lwa Sapiechę, rodzinę Skarbków, Witolda Małcużyńskiego, Renatę z Bogdańskich Andersową) i dyplomatów z całego świata. W sumie na emigracji Pawlikowska wykonała ponad 800 portretów. Pracując zarobkowo musiała prawie całkowicie zrezygnować z innych rodzajów wypowiedzi twórczej. W r. 1950 wzięła udział w Międzynarodowej Wystawie Sztuki Religijnej w

Rzymie pokazując wykonane na obczyźnie cztery maryjne linoryty i duży olejny obraz ołtarzowy *Św. Stanisław*. W r. 1955 artystka miała wielką (126 prac) indywidualną wystawę w Parsons Gallery w centrum Londynu. Inne wystawy Pawlikowskiej odbyły się w polskich placówkach kulturalnych. Po 1956 r. wielokrotnie towarzyszyła mężowi w wyprawach do Polski. Porządkowali wspólnie medycycki archiwum, złożone w czasie wojny na Kozińcu, odnawiali dawne kontakty (np. z Magdaleną i Włodzimierzem Bartoszewiczami, czy pozostającym we Lwowie byłym dyrektorem Ossolineum, prof. Mieczysławem Gębarowiczem). Po śmierci męża (1970) Pawlikowska przyjeżdżała do Polski sama, dbając o zakopiański Dom pod Jedłami. Prawie do końca życia była czynna jako portrecistka. Zmarła w Londynie 23 XII 1980 r.

W małżeństwie z Michałem Pawlikowskim miała pięcioro dzieci: Marię Ludwikę (1925–2008), Kaspra (ur. 1927 r.), Agnieszkę (1930–1944), Łukasza (1932–1935), Dorotę (ur. 1937 r.). W 1997 r. znaczna część prac artystki została przekazana przez rodzinę do Muzeum Narodowego w Krakowie.

Muzea i instytucje przechowujące prace Pawlikowskiej: Biblioteka Narodowa w Warszawie, Zakład Zbiorów Ikonograficznych: sygn. A.93/G. XX/V-8 – teka linorytów *Bogurodzica* (10 grafik); sygn. G. 62875 – linoryt barwny *Św. Hubert*; sygn. Rys 3339 – olej na szarym papierze *Wnętrze pokoju* (1929) [*Gotowalnia w Medyce*]; Biblioteka Wojewódzka i Miejska w Bydgoszczy, Zbiory Specjalne: sygn. 486.21938 – teka linorytów *Bogurodzica* (10 grafik); Gimnazjum w Medyce im. Jana Gwalberta Pawlikowskiego, linoryt kolorowany *Matka Boska Grom-*

niczna; Kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Książkach, parafia w Grochowcach, olejny obraz ołtarzowy *Matka Boska Zielna* (autorstwo P. nie jest pewne); Muzeum Jana Kasprowicza w Zakopanem (Harenda): nr inw. b.n. – linoryt kolorowany *Matka Boska Karmiąca* (1949); Muzeum Narodowe w Krakowie, Dział Malarstwa: nr inw. MNK III–r.a. 14.657–14.807 (szkicowniki), MNK III–r.a. 14.808–15.697 (pozostałe prace); Muzeum Narodowe w Krakowie, Dział Grafiki: nr inw. MNK III–ryc. 29.730–29.745; Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemyślu, Dział Sztuki i Rzemiosła Artystycznego: nr inw. MPS–10909–10911 – rysunki węglem z daru Doroty Pawlikowskiej, MPS–11257–11266 – linoryty z teki „Bogurodzica” (10 sztuk), dar Bogusława Wróblewskiego; Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem: nr inw. S/4092/MT – ol./pł. *Marysia pantoflarka [Pantoflarka góralska]*; Parafia p.w. ŚŚ. Piotra i Pawła w Medyce, obraz olejny *Portret ks. Stanisława Korpacka*; Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Gabinet Grafiki: nr inw. b.n., 9 rysunków (szkice).

Twórczość: *Artysta i widz*, „Dziś i jutro”, 1937, nr 11, s. 168–170.

Wystawy Pawlikowskiej: 1909–1910 Lwów, TPSP, Sztuka a dziecko; 1927, Lipsk, Międzynarodowa Wystawa Zdobnictwa Książkowego; 1929 Poznań, Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu; 1931 Paryż, Petit Palais, Międzynarodowa Wystawa Pięknej Książki; 1933 Zakopane, 50 Jubileuszowa Wystawa Związku Plastyków; Zakopane, 51 Wystawa Związku Plastyków; Warszawa i Kraków, Pierwsza Międzynarodowa Wystawa Drzeworytów; Lwów,

Wystawa TPSP; Zakopane, Wystawa Związku Plastyków; 1934 Rzym, Druga Międzynarodowa Wystawa Sztuki Religijnej; Zakopane, Wystawa Związku Plastyków; Kijów(?), XXI Wystawa IPS-u Salon Drzeworytów; Lwów, Wystawa Gwiazdkowa TPSP; Warszawa, Salon Doroczny „Zachęty”; 1935 Florencja, Wystawa Polskiej Grafiki Kobiecej w Klubie „Lyceum”; Lwów, Wystawa Związku Artystów Polskich we Lwowie; 1936 Poznań, Jubileuszowa Wystawa Łowiecka; 1937, Lwów, dwie Wystawy TPSP; Wilno, Wystawa Maryjna z okazji Kongresu Mariańskiego; Warszawa, Wystawa Ogólna w „Zachęcie”; 1939 Kraków, Wystawa obrazów, rzeźb i grafiki ofiarowanych przez członków Związku Zawodowego Polskich Artystów Plastyków w Krakowie i artystów niezrzeszonych na F.O.N. w Krakowie; 1950 Rzym, Międzynarodowa Wystawa Sztuki Religijnej; Londyn, R.S.W. Gallerie, „The Observer” – Portret dziecięcy; Londyn, Klub Towarzystki Y.M.C.A., Wystawa indywidualna P.; 1951, Londyn, Ognisko Polskie, Wystawa indywidualna Pawlikowskiej; 1955 Londyn, „Parsons Gallery”, Painting and Drawings; 1997 Zakopane, Muzeum Tatrzańskie „Galeria Kulczyckich”, Świat Leli Pawlikowskiej; 1998, Przemyśl, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, Świat Leli Pawlikowskiej; 2002 Przemyśl, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, Dzieła prowincjonalne? Artyści i mecenas XIX i 1. poł. XX. w. w ziemi przemyskiej; 2005 Przemyśl, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, Dama z Medyki i Londynu, Lela Pawlikowska (1901–1980); 2005 Kraków, Biblioteka Jagiellońska, Dama z Medyki i Londynu, Lela Pawlikowska (1901–1980); 2009–2010, Przemyśl, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej „100 na 100” Wystawa jubileuszowa z okazji

100-lecia Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej w Przemyślu, Przemyśl, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, Medyce Medyceusze. 200 lat obecności Rodziny Pawlikowskich w Medyce i Ziemi Przemyskiej.

Źródła i opracowania

Źródła: Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Oddział Rękopisów, Archiwum Pawlikowskich przekazane w 2001 r.: sygnatury stare: AP 506 – teczka: Pawlikowska Aniela, AP 507 – teczka: Prace malarskie Leli Pawlikowskiej, AP 509 – teczka: Pawlikowska Aniela. Listy do Anieli Pawlikowskiej, AP 510 – teczka: Pawlikowska Aniela. Książka z jej ilustracjami (A. Domańska, *Historia żółtej cizemki*, Poznań 1945), AP 511 – teczka: Pawlikowska Aniela (Lela). Prasa o Leli Pawlikowskiej, AP 512 – teczka: Pawlikowska Aniela (Lela), AP 513 – teczka: Walka o byt na obczyźnie. Leli sprawy malarskie (1949–1954), AP 564 – teczka: Michał Pawlikowski. Korespondencja 1970, AP Londyn – teczka: Michał Pawlikowski, Materiały dotyczące prac Anieli Pawlikowskiej, AP Londyn – teczka: Michał Pawlikowski. Fotografie, uzupełnienia, AP Londyn – teczka: Michał Pawlikowski. Fotografie portretów wykonanych przez Lelę, rysunki, szkice, AP Książka Domowa (z Londynu); Biblioteka MNZP w Przemyślu, sygn. 35326 rkps, E. Długosz, Działalność edytorska Michała Pawlikowskiego. Praca magisterska napisana w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem dr Małgorzaty Stolzman, Kraków 1983, kserokopia maszynopisu; sygn. 35911/I rkps, M. Trojanowska, „Życie i twórczość Leli (Anieli) z Wolskich Pawlikowskiej (1901–1980)”, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. UW dr hab. Anny Sieradzkiej w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego, Przemyśl 2004, wydruk komputerowy; Biblioteka Narodowa w Warszawie, Zakład Rękopisów, sygn. 10382 t. XXI – dwanaście listów Leli Pawlikowskiej do dziennikarza Antoniego Trepieńskiego z lat 1970–

1972; Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Gabinet Grafiki: 37 fotografii prac Anieli Pawlikowskiej, 3 pocztówek wyd. „Książnicy Atlas”, 3 fotografie rodziny Pawlikowskich na Kozińcu, fotografia Maryli Wolskiej z córkami Anielą i Beata; Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dział Rękopisów: sygn. 12751/II – Autografy, List A. Pawlikowskiej do H. Dąbczańskiej z 1943 r., s. 113–114; sygn. 14787/II – Zbiór kart tytułowych, Dedykacja A. Pawlikowskiej i M. Pawlikowskiego 1930, k. 30; sygn. 17186/II – Materiały do biografii i twórczości lwowskich grafików, t. II, s. 77–78; sygn. 17780/II – Klepsydry i wspomnienia pośmiertne z lat 1904–1989, s. 53–54, sygn. 17820/II – Korespondencja Zofii z Ostaszewskich, listy A. Pawlikowskiej, s. 1–7; sygn. 49/81 rękopis akcesyjny, nieopracowany, Listy Michała i Anieli Pawlikowskich; M. Wolska, B. Obertyńska, *Wspomnienia*, Warszawa 1974;

Opracowania: W. Bartoszewicz, *Buda na Powiślu*, Warszawa 1983, s. 179–180; W. Charkiewicz, *Pocztówki Książnicy – Atlas*, „Słowo”, 1938, nr 16(?), s. 8; Dulac E., *Jagnieszka*, „The Studio”, 1926, nr 400, s. 72; Dulac E., *Jagnieszka*, „The Studio”, 1926, nr 403, s. 303; *Incisioni delle Artiste Polacche. Catalogo „Lyzeum”, Febbraio 1935*, Firenze 1935; *Jubileuszowa Wystawa Związku Artystów Plastyków*, „Sztuki Piękne”, R. 9: 1933, s. 338; W. Kozicki, *Stylowa książka*, „Słowo Polskie”, 1927, nr 26, s. 5; Krajewski M., *Dzieje Medyki*, Rzeszów 1982; idem, *Aniela Pawlikowska (Lela)* [w:] *Z dziejów kultury i literatury Ziemi Przemyskiej*, t. 2, Rzeszów 1973, s. 285–290; idem, *Z historii wydawnictwa „Biblioteka Medyczna”*, ibidem, s. 349–356; *Książki i czasopisma*. „Jagnieszka, abo o Panie na niedźwiedziu”, „Sztuki Piękne”, R. 3: 1926–1927, s. 12; *Lela Pawlikowska*, „L’Osservatore Romano”, 1942, nr 164(24963), s. 3; *Lela Pawlikowska przygotowuje wystawę*, „Dziennik Polski” 1938, nr 86, s. 11; A. Nowicki, Witwicki, Warszawa 1982, s. 27–28; M. Pawlikowska, *Aniela z Wolskich Michałowa Pawlikowska (1901–1980) Życiorys – Artysta – Człowiek*, [w:] *Lela Pawlikow-*

ska w Medyce, Przemysł 2002, s. 23–44; Pieńkowski S., *Biblioteka Medycka*, „Słowo Polskie” 1926, nr 5, s. 6; *51 Wystawa Związku Artystów Plastyków*, „Sztuki Piękne”, R. 9: 1933, s. 240; *Portraits and more*, „The Tablet”, 1955, nr 12, s. 607; G. Szczygieł, *Lela i Michał Pawlikowscy – ostatni Medyceusze*, „Rocznik Przemyski”, 2010, t. 46, z. 4, s. 251–254; A. Szklarska-Lohmanowa, *Michał Pawlikowski* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Kraków 1980, s. 455–459; *Sztuka a dziecko. Katalog wystawy grudzień 1909 – styczeń 1910*, Lwów 1910; „Świat Leli Pawlikowskiej”. *Katalog wystawy przygotowanej przez Muzeum Narodowe w Krakowie w Muzeum Tatrzzańskim w Zakopanem*, [oprac.] M. Romanowska, Kraków 1997; M. Treter, *Jagnieszka, abo o Pannie na niedźwiedziu*, „Warszawianka”, 1926, nr 303, s. 7; M. Trojanowska, *Michał i Lela Pawlikowscy w Medyce (1920–1939)* [w:] *Dwór Polski. Zjawisko historyczne i kulturowe. Materiały V Seminarium zorganizowanego przez Oddział Kielecki Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Instytut Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz Kielecki Oddział Środowisk Twórczych, Kielce, 7–9 października 1999*, pod red. T. Jaroszewskiego, Warszawa 2000, s. 77–89; eadem, „...aby brać na świeżo, wprost ze siebie, tak, jak czuję...” [w:] *Lela Pawlikowska w Medyce*, Przemysł 2002, s. 8–22; eadem, *Dwór Medycki i jego otoczenie w twórczości Leli Pawlikowskiej* [w:] *Dwór Polski. Zjawisko historyczne i kulturowe. Materiały VII Seminarium zorganizowanego przez Oddział Kielecki Stowarzyszenia Historyków Sztuki i Dom Środowisk twórczych w Kielcach, Kielce, 18–19 października 2003*, Warszawa 2004, s. 429–441, eadem, *Dama z Medyki i Londynu, Lela Pawlikowska 1901–1980*, *Informator wystawy*, Przemysł–Kraków 2005; eadem, *Zapomniana malarka z Medyki. Lela (Aniela) z Wolskich Pawlikowska (1901–1980)*, [w:] *Galicyjskie spotkania 2005*, pod red. U. Jakubowskiej, Kalisz 2005, s. 237–253; eadem, *Aniela (Lela) z Wolskich Pawlikowska. Malarka z Medyki. Szkic do biografii*,

„Przemyski Przegląd Kulturalny” 2006, nr 1, s. 20–23; eadem, *Twórczość ilustratorska Leli z Wolskich-Pawlikowskiej. Ilustracje do „Jagnieszki” – debiut artystyczny pełen erudycji i humoru* [w:] *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie III, Panie z dworów i pałaców, Materiały III sesji naukowej zorganizowanej w Muzeum Zamoyskich w Kozłowie 11–13 października 2006 roku*, t. 2, Lublin 2007, s. 68–88; eadem, „*Medycy Medyceusze. 200 lat obecności Rodziny Pawlikowskich w Medyce i ziemi przemyskiej 1809–2009*” – wystawa w Muzeum Narodowym Ziemi Przemyskiej, „*Rocznik Przemyski*”, T. 46: 2010, z. 4, s. 255–270; H. Vollmer, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler zwanzigsten Jahrhunderts*, t. 3, Leipzig 1992, s. 558–559; W. Wiglusz, *Dlaczego Pawlikowscy z Medyki? Kilka refleksji osobistych*, „*Rocznik Przemyski*”, T. 46: 2010, z. 4, s. 247–250; W. Witwicki, *Biblioteka Medyka*, „*Wiadomości Literackie*” 1929, nr 38, s. 1–2; *Polskie życie artystyczne 1915–1939*, pod red. A. Wojciechowskiego, Wrocław 1974, s. 3–4, 180, 262, 305, 327, 332–334, 467, *Dom pod Jedłami i jego twórca*, red. W. A. Wójcik, Kraków 1997; J. Woś, *Lela*, „*Nowiny*”, 1998, nr 54, s. 18; *Wystawa dzieł sztuki. Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych. Październik–listopad 1933. Katalog*, Lwów 1933, s. 6–7; *Wystawa L. Pawlikowskiej*, „*Gazeta Niedzielną*” 1956, nr 1, s. 6; A. Zaczyński, *Pani Lela*, „*Tygodnik Powszechny*” 1982, nr 29, s. 6.

Fotografie: Pawlikowska M. L. RSCJ, A. Sarkady, M. Trojanowska, *Lela Pawlikowska w Medyce*, Przemysł 2002, okładka, s. 1, tabl. VIII; „*Świat Leli Pawlikowskiej*”. *Katalog wystawy przygotowanej przez Muzeum Narodowe w Krakowie w Muzeum Tatrzańskim w Zakopanem*, oprac. M. Romanowska, Kraków 1997 (brak numeracji stron); G. Szczygieł, *Lela i Michał Pawlikowscy – ostatni Medyceusze*, „*Rocznik Przemyski*” T. 46: 2010, z. 4 *Historia*, s. 252; M. Trojanowska, *Michał i Lela Pawlikowscy w Medyce (1920–1939)* [w:] *Dwór Polski...* Warszawa 2000, op. cit., s. 85; eadem, *Dwór Me-*

dycki i jego otoczenie w twórczości Leli Pawlikowskiej [w:] *Dwór Polski...* Warszawa 2004, op. cit., s. 431, *Dama z Medyki i Londynu, Lela Pawlikowska 1901–1980, Informator wystawy*, Przemysł–Kraków 2005, okładka, s. 13, 15, 18–22, 51; eadem, *Aniela (Lela) z Wolskich Pawlikowska. Malarka z Medyki. Szkic do biografii*, „Przemyski Przegląd Kulturalny” 2006, nr 1, s. 20.